

ЗАКОН «ПРО РИНОК ЗЕМЕЛЬ», ПРИЙНЯТТЯ ЯКОГО ОЧІКУЄТЬСЯ, ПОРОДИВ У СУСПІЛЬСТВІ ПІДВИЩЕНИЙ ІНТЕРЕС ДО СИТУАЦІЇ З ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ, ЩО НА СЬОГОДНІ СКЛАЛАСЯ В УКРАЇНІ. СЕРЕД НАЙОБГОВОРЮВАНІШИХ АСПЕКТІВ ЗАКОНОПРОЕКТУ Є ФЕРМЕРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ І ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ. ЦЕ Й НЕ ДИВНО, АДЖЕ У БІЛЬШОСТІ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ, ЯКІ, ЯК І УКРАЇНА, ПОСТАЛИ ПЕРЕД НЕОБХІДНІСТЮ РЕФОРМУВАТИ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО, ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА Є ОСНОВОЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.

**ХТО ГОСПОДАРЮЄ
НА ЗЕМЛІ,
А ХТО ОЧІКУЄ РИНКУ,
ЩОБ СПЕКУЛЬНУТИ**

Державна служба статистики України визначає фермерське господарство як форму підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства. За її даними, про ведення відповідної діяльності звітувало 41524 господарства.

Державна служба статистики (Держкомстат) фіксує таку динаміку фермерського землекористування в Україні (Таблиця 1).

Після періоду сталого зростання, що тривав до 2005 року, кількість фермерських господарств стабілізувалася, але ще три роки поспіль — аж до 2008 року зростали обсяги земельних площ, що обробляли фермери.

Хоч за останні три роки ситуація загалом вирівнялася, проте в

окремих областях відбувалося зменшення площ землі, що обробляються фермерськими господарствами. Так, у Рівненській області площа земель у користуванні фермерських господарств за останніх три роки зменшилася на 26%, а у Хмельницькій — на 12%. Щоб ясніше уявити становище, що склалося, слід ознайомитися із показниками Таблиці 2, яку пропонуємо вашій увазі.

Лідерами серед регіонів є Харківська область — на одне фермерське господарство тут припадає 192 га сільськогосподарських угідь. Друге місце — за Луганщиною — кожен фермер у середньому має у своєму розпорядженні 188,4 га. «Аутсайдерами» за цим показником є Івано-Франківська область — 41,9 га, Чернівецька — 36 га та Закарпатська — 8,5 гектара.

Найбільше фермерських господарств у Одеській та Миколаївській областях, найменше — в Івано-Франківській, Рівненській та Чернігівській областях.

Фермерські господарства, слід відмітити, дуже неоднорідні за розміром, а відповідно за своєю господарською діяльністю. Звісно, не всі фермерські господарства, що звітують про свою діяльність, мають у власності або орендують великі земельні площі. Наприклад, це можуть бути пасіки, які фермери вивозять на чужі поля за угодою про розміщення, а саме фермерське господарство може розміщуватися на площі до 1 га. Також фермерське господарство може надавати послуги, що пов'язані з сільськогосподарським

виробництвом, зокрема, може за договорами проводити роботи з обробки багаторічних насаджень засобами захисту від шкідників, надання допомоги у збиранні врожаю тощо. У Таблиці 3 наведено розподіл фермерських господарств України у 2010 році за розміром сільськогосподарських угідь.

Як бачимо з таблиці — 2% фермерських господарств обробляють 38% сільськогосподарських угідь. Ця група з 824 господарств, що мають у користуванні понад 1000 га, переважно працює на орендованій землі. З 1642,7 тис. га землі, що обробляється великими фермерськими господарствами, — 1569,6 тис. га вони орендують, тобто майже 96%.

На малі та середні фермерські господарства припадає решта — 72% угідь. З 2648,1 тис. га, що вони обробляють, орендується 1862,4 тис. га, або 70 відсотків.

З усього обсягу орендованих фермерськими господарствами земель 46% припадає на великі фермерські господарства, кожне з яких орендує у середньому 1942,8 га угідь. Решта фермерських господарств орендували в середньому по 124 гектари.

За даними соціологічного опитування керівників сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, що проводив Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України на замовлення Держкомзему в рамках проекту Світового банку, розмір орендованих фермерським господарством земельних ділянок в середньому становив близько 300 га.

Таблиця 1

КІЛЬКІСТЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ ТА ПЛОЩА ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ У ЇХ КОРИСТУВАННІ

(на кінець року)

	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Кількість фермерських господарств, одиниць	34778	38428	42445	43410	42446	41906	41524
Площа с/г угідь у користуванні фермерських господарств, тис. га	786,4	2157,6	3661,2	4198,9	4327,8	4298,6	4290,8
Припадає на одне господарство, га	22,6	56,1	86,3	96,7	102,0	102,6	103,3

Таблиця 2

КІЛЬКІСТЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЗА РЕГІОНАМИ ТА ПЛОЩА ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ У ЇХ КОРИСТУВАННІ

	Кількість фермерських господарств, одиниць				Площа с/г угідь у користуванні фермерських господарств, тис. га				Припадає на одне господарство, га			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Україна	43410	42446	41906	41524	4198,9	4327,8	4298,6	4290,8	96,7	102,0	102,6	103,3
АР Крим	1925	1564	1568	1554	137,2	142,7	143,9	145,2	71,3	91,2	91,8	93,4
Вінницька	1537	1625	1635	1670	201,6	220,8	215,9	214,1	131,2	135,9	132,0	128,2
Волинська	867	718	702	706	37,7	41,9	41	38,3	43,5	58,4	58,4	54,2
Дніпропетровська	3475	3371	3352	3341	462,6	453,5	451,6	450,9	133,1	134,5	134,7	135,0
Донецька	1678	1636	1601	1569	192,8	199,4	202,9	209,1	114,9	121,9	126,7	133,3
Житомирська	789	760	758	741	67,9	72,6	72,9	62,7	86,1	95,5	96,2	84,6
Закарпатська	1513	1652	1616	1606	12,6	13,3	13,3	13,7	8,3	8,1	8,2	8,5
Запорізька	2359	2323	2279	2283	307,1	310,9	326,6	338,6	130,2	133,8	143,3	148,3
Івано-Франківська	552	543	556	561	23,9	26,7	25,5	23,5	43,3	49,2	45,9	41,9
Київська	1547	1495	1463	1395	139,4	142,3	139,5	139,6	90,1	95,2	95,4	100,1
Кіровоградська	2625	2535	2511	2457	395,6	396	398	388,3	150,7	156,2	158,5	158,0
Луганська	1350	1481	1426	1401	245,5	261,4	252,9	263,9	181,9	176,5	177,3	188,4
Львівська	1277	1082	1033	956	67,1	66,1	61,5	52,1	52,5	61,1	59,5	54,5
Миколаївська	4638	4603	4574	4555	325,6	342,2	347,6	361,1	70,2	74,3	76,0	79,3
Одеська	6164	5903	5840	5766	361,4	361,7	345	334	58,6	61,3	59,1	57,9
Полтавська	1547	1608	1603	1657	182,5	199,3	198,5	199,9	118,0	123,9	123,8	120,6
Рівненська	558	584	579	550	50,2	50,5	47,5	36,6	90,0	86,5	82,0	66,5
Сумська	753	739	739	730	104,6	110,3	109,1	105,9	138,9	149,3	147,6	145,1
Тернопільська	709	736	767	773	68,1	69,5	69,1	68,8	96,1	94,4	90,1	89,0
Харківська	1273	1243	1226	1196	223,7	222	222,3	229,6	175,7	178,6	181,3	192,0
Херсонська	2524	2559	2428	2393	236,3	253,9	237,8	246,3	93,6	99,2	97,9	102,9
Хмельницька	1312	1259	1269	1267	154,9	147,8	141,5	131,5	118,1	117,4	111,5	103,8
Черкаська	1178	1152	1134	1132	113,1	122,5	128,2	130,5	96,0	106,3	113,1	115,3
Чернівецька	797	793	762	774	18,8	26,6	28,1	27,9	23,6	33,5	36,9	36,0
Чернігівська	463	475	477	481	68,7	73,8	78,4	78,7	148,4	155,4	164,4	163,6

Таблиця 3

РОЗПОДІЛ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У 2010 РОЦІ ЗА РОЗМІРОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ

(на кінець року)

	Кількість господарств		Площа сільськогосподарських угідь	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної площі сільськогосподарських угідь
Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя у т.ч. площею, га	37220	89,6	4290,8	100
до 1,0	341	0,8	0,3	0,0
1,1-3,0	2375	5,7	5,4	0,1
3,1-5,0	2743	6,6	11,6	0,3
5,1-10,0	3774	9,1	29,7	0,7
10,1-20,0	4561	11,1	70,5	1,6
20,1-50,0	12973	31,3	493,1	11,5
50,1-100,0	4074	9,8	289,5	6,8
100,1-500,0	4542	10,9	1042,0	24,3
500,1-1000,0	1013	2,4	706,0	16,5
1000,1-2000,0	584	1,4	802,6	18,7
2000,1-3000,0	128	0,3	309,8	7,2
3000,1-4000,0	54	0,1	186,3	4,3
більше 4000,0	58	0,1	344,0	8,0
Господарства, що не мали сільськогосподарських угідь	4304	10,4	х	х

Звідси можемо зробити висновок, що переважно у значному обсязі залучають земельний ресурс фермерські господарства (окрім великих) середньої групи – тобто господарства, що обробляють площі від 100 до 1000 га. Згідно з цим же дослідженням, деякі фермерські господарства, маючи у власності земельні ділянки, самі передають їх в оренду іншим сільськогосподарським товаровиробникам, у тому числі й іншим фермерським господарствам. Середній розмір земельних ділянок, які надаються в оренду фермерськими господарствами, не перевищує 30 га. Практика здачі земель в оренду не є дуже поширеною серед фермерських господарств, оскільки про такі факти заявили лише 50 осіб (4% загальної кількості опитаних фермерів). Переважно вони виступають орендодавцями земель для фермерських же господарств.

Для іншого підходу до визначення обсягів фермерського землекористування можуть слугувати дані Держкомзему про надані фермерським господарствам земельні ділянки. Проте, дані Держзем-агентства не містять інформації про їх використання.

Станом на 01.01.2011 року, за даними Держземагентства, земельні ділянки для ведення фермерського господарювання отримали 50911 суб'єктів господарювання, їх загальна площа становить 4061,6 тис. га, у тому числі земель сільськогосподарського призначення 4027,6 тис. га, з яких 4012,4 тис. га угідь.

Звітність Державної служби статистики відображає інформацію стосовно тих фермерських господарств, які здійснюють господарську діяльність на власних чи орендованих землях.

Порівняльні дані за регіонами, за різними зрізами, наведено у Таблиці 4. При розрахунку відсотків відхилення за базу 100% прийнято дані Державної служби статистики.

З таблиці ми бачимо, що за даними Держземагентства в цілому по Україні землю для ведення фермерського господарства отримало на 9 тис. осіб більше, ніж ідеться у звітах про ведення такої господарської діяльності органам статистики. Крім того, не треба забувати про 4 тис. господарств, що не мають сільськогосподарських угідь, але здійснюють діяльність і про неї звітують. Виникає розрив у майже 13,7 тисяч одиниць. Проте відносна відмінність з площею земельних угідь не така разюча. З цього можна зробити висновок, що ті господарства, які не ведуть сільськогосподарської діяльності, надають землю в оренду іншим суб'єктам господарювання.

У Луганській та Полтавській областях кількість фермерських господарств, що звітують про господарську діяльність, перевищує кількість тих, що отримали землю. Ці господарства можна віднести до тих фермерських господарств, що не мали сільськогосподарських угідь. Але це лише 2% від групи.

Найбільша частка господарств, що отримали землю, але не звітують, у Київській, Чернігівській, Тернопільській, Одеській областях та Автономній Республіці Крим. У Київській вона сягає 91%. Можна припустити, що причиною цього є бажання притримати землю на продаж в очікуванні Закону «Про ринок земель», а не займатися безпосередньо вирощуванням сільськогосподарської продукції.

Щодо площ земельних угідь спостерігається майже зворотна картина. В цілому по Україні і по більшості регіонів обсяги земельних угідь, що їх використовують фермери, перевершує обсяги наданих для ведення фермерського господарства згідно з даними Держземагентства. Це перевищення відбувається за рахунок оренди землі в населення, інших сільгоспідприємств та територіальних громад (в особі сільських та селищних рад). Найбільш суттєве перевищення спостерігається у Чернівецькій, Миколаївській та Харківській областях.

Таблиця 4

ПОРІВНЯННЯ КІЛЬКОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ПЛОЩІ ЇХ УГІДЬ, ЗА ДАНИМИ ДЕРЖЕМАГЕНТСТВА, З КІЛЬКІСТЮ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ПЛОЩЕЮ ЇХ УГІДЬ, ЩО ЗВІТУЮТЬСЯ В ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ СТАТИСТИКИ

	За даними Держземагентства		За даними Державної Служби статистики		Відмінність даних (перевищення даних Державної Служби статистики даних Держземагентства)			
	Кількість господарств, одиниць	Площа угідь, тис га	Кількість господарств, одиниць	Площа угідь, тис га	Кількість господарств,		Площа угідь,	
					одиниць	%	тис га	%
Україна	50911	4012,4	41524	4290,8	-9387	-22,6	278,4	6,5
АР Крим	2217	116,7	1554	145,2	-663	-42,7	28,5	19,6
Вінницька	1764	202,9	1670	214,1	-94	-5,6	11,2	5,2
Волинська	776	39,6	706	38,3	-70	-9,9	-1,3	-3,4
Дніпропетровська	3936	448,4	3341	450,9	-595	-17,8	2,5	0,6
Донецька	1974	205,3	1569	209,1	-405	-25,8	3,8	1,8
Житомирська	785	50,6	741	62,7	-44	-5,9	12,1	19,3
Закарпатська	1827	12,3	1606	13,7	-221	-13,8	1,4	10,2
Запорізька	2656	304,0	2283	338,6	-373	-16,3	34,6	10,2
Івано-Франківська	575	19,7	561	23,5	-14	-2,5	3,8	16,2
Київська	2672	123,3	1395	139,6	-1277	-91,5	16,3	11,7
Кіровоградська	2771	380,3	2457	388,3	-314	-12,8	8,0	2,1
Луганська	1339	258,9	1401	263,9	62	4,4	5,0	1,9
Львівська	1224	50,5	956	52,1	-268	-28,0	1,6	3,1
Миколаївська	5581	275,2	4555	361,1	-1026	-22,5	85,9	23,8
Одеська	7902	304,7	5766	334,0	-2136	-37,0	29,3	8,8
Полтавська	1640	208,6	1657	199,9	17	1,0	-8,7	-4,4
Рівненська	647	36,3	550	36,6	-97	-17,6	0,3	0,8
Сумська	803	108,4	730	105,9	-73	-10,0	-2,5	-2,4
Тернопільська	1220	64,6	773	68,8	-447	-57,8	4,2	6,1
Харківська	1544	182,9	1196	229,6	-348	-29,1	46,7	20,3
Херсонська	2713	251,1	2393	246,3	-320	-13,4	-4,8	-1,9
Хмельницька	1531	136,3	1267	131,5	-264	-20,8	-4,8	-3,7
Черкаська	1222	125,8	1132	130,5	-90	-8,0	4,7	3,6
Чернівецька	842	20,3	774	27,9	-68	-8,8	7,6	27,2
Чернігівська	750	85,7	481	78,7	-269	-55,9	-7,0	-8,9

З УСЬОГО ВИЩЕ ЗАЗНАЧЕНОГО МОЖНА ЗРОБИТИ ТАКІ ВИСНОВКИ:

- останні три роки у сфері фермерського землекористування ситуація є сталою; фермерські господарства можна умовно поділити на три групи за площею угідь, що обробляються:
  - «дрібні» — менше 100 га;
  - «середні» — від 100 до 1000 га;
  - «великі» — понад 1000 га;
- «дрібні» господарства працюють, переважно, на власній землі, «середні» — на своїй та орендованій, «великі» — за незначним винятком — на орендованій;
- «великі» фермерські господарства в основному працюють на орендованій землі, не мають своєї власної інфраструктури, є монокультурними і сильно залежними від зовнішньої кон'юнктури та змін у законодавстві;
- подальший розвиток села базуватиметься в першу чергу на «малих» та «середніх» фермерських господарствах, які використовують у господарюванні власну землю;
- велика група «фіктивних» фермерських господарств акумулювала (за доступними оцінками — розрахунок зроблено пропорційно до частки групи) понад 20% площ, що виділені фермерським господарствам; ця група очікує можливості перепродажу і є своєрідним земельним «рантсьє».

Костянтин РЄПІН, аналітик